

Ю. П.

Назва “Волинь”

Походження назви “Волинь” уже віддавна становило предмет зацікавлення вчених, але досі без задовільних вислідів. Ще в 1809 р. Русов випроваджував назву Волині “Вельгінія” від “вола-гнати”¹⁾. Від Русова це пояснення дісталосся до інших авторів. З низки вчених, які пробували вияснити походження цієї назви, заслуговує уваги думка рос. вченого, акад. Шахматова, який зв’язує слово “Волинь” з означенням “країни волохів”, тобто кельтів. Останнім часом д-р Я. Рудницький у розвідці “Назва “Волинь” випроваджує її з двох коренів одночасно: з “веліти” і “воліти”²⁾.

Не можемо погодитися з цим припущенням д-р Рудницького, по-перше, тому що нам не відомі випадки походження одної незложеної назви від двох різних коренів; по-друге, багато з назв на **инь**, наведених д-р Рудницьким на доказ, у дійсності мають тверде закінчення або зовсім інше походження.

На стор. 16-ій згаданої розвідки д-р Рудницький наводить назву села “Узинь” (Станиславів), яку випроваджує від “(в)узол”. У Галичині маємо: Узвал (Дорогобич), Узів (біля Болехова)³⁾, Узвин (Станиславів)⁴⁾. Назви походять від імені народу узів, що кочував у наших степах⁵⁾, рештки якого досі живуть у Бесарабії під назвою гагаузів.

¹⁾ Теодорович: “Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии”, т. I, ст. 6.

²⁾ Я. Рудницький: “Назва “Волинь”. Волинь у боротьбі за волю України”, част. I, Вінніпег, 1952, ст. 19.

³⁾ Мошков: “Скифы и их соплеменники фракийцы”, Варшава, 1896, ст. 3.

⁴⁾ Ibidem, str. 3, Skorowidz miejscowosci Rzeczypospolitej Polskiej — слово “Uzin”.

⁵⁾ Конст. Порфирогенет: “Изв. Гос. Ак. Н”, Вып. 91, ст. 10.

Народ цей тюркського походження⁵⁾, від його осель лишилися назви згаданих сіл. Назва “Кобринь” (Берестя) від XIII віку (грамота Володимира Васильковича) до наших днів має тверде закінчення **Кобрин**. Крім того, це назва кельтська. Ніякого “Козлинь” на Рівенщині нема. Був і є **Козлин**⁶⁾. Не існує й “Добринь” на Острожчині, лише **Добрин**⁷⁾. Так само на Дубенщині **Збитин**⁸⁾, не “Збитинь”. Обидва М’ятини — рівенський і здолбунівський мають тверді закінчення: **М’ятин**⁹⁾, не “М’ятинь”. На Рівенщині існує **Житин**¹⁰⁾ (Великий і Малий) і лише поляки називають його “Житинь”.

Назву “Хотинь” (Дубно) — у дійсності **Хотин**¹¹⁾ — д-р Рудницький випроваджує від “хоть (жінка), хотіти”. (Як би було так, то напевно всі села Волині були б Хотини). Хотин на Дубенщині, Хотин (Рівне—Селище), Хоцінь (Рівне—Кустин), Хоцюні (Рівне—Бугрин: “Куток”), с. Кодня та р. Коденка (Житомир) — усе це назви, що походять від імені кельтського племені Котінії (по-кельт-іберійськи ‘копачі ям’)¹²⁾, останнього, яке залишилося було в Чехії від сильного колись кельтського народу Вольків — Тектозагів. Котінії жили в Моравії аж до проходів у верхів’я Висли. Коли в 172-174 рр. по І. Хр. імп. Марк Аврелій, після Маркоманської війни, наказав котініям перейти до Паннонії, то частина перейшла, а частина, видно, не послухалась і рушила на північ, до теперішньої Польщі, де маємо кілька назв цього кореня, та на північний схід, на Волинь. Котінії добували залізо¹³⁾ з лімоніту (залізна руда), а тому їх оселі бачимо передусім в околицях, де виступають лімоніти. З названих місцевостей нам відоме існування лімонітів в околицях Селищ (Рівне), де, крім Хотина, маємо села Желізницю, Рудню-Погорілівську, Харалуг¹⁴⁾ над берегом Гориня біля с. Бугрин (Хоцюні) та в с. Хотин (Дубно).

Назва ріки Горинь не жіночого, як твердить д-р Рудницький, а, **переважно, чоловічого роду**: “Пішли твої качки з Горинем”, “Сидів над Горинем (ніколи “над Горинню”). Хоч буває і жіночий рід — “Стара Горинь”.

5) Теодорович: т. II, ст. 535.

6) Ibid. I. — 776.

7) Ibid. II. — 913.

8) Ibid. II. — 716.

9) Ibid. II. — 465.

10) Ibid. II. — 1117.

11) Dr. Eman Simek: “Keltové a Germáni na našich zemích”, st. 69

12) Tacitus: Germania 43 — “Cotini... et ferrum effodiunt”.

13) Харалуг — гарг.

Ще маємо великі застереження до деяких слів, напр.: “Угринь”, правдоподібно, походить від “угри” (мадьяри), не від “угор”; “Смердинь” — від давнього “смерд” (селянин), не від “смердліти”; “Злинь” — від назви народу злинці. Не маючи, однак, певних даних, не можемо заперечити.

Маємо враження, що закінчення на —инь у наведених д-р Рудницьким назвах — це спроба полонізації українських назв польською адміністрацією і для науки матеріалом служити не можуть.

Не можемо погодитися з поясненням автора про виникнення назви “Волинь” від “наказів”, які видавано з міста (ст. 20). Коли місто засновувано і давано йому назву, воно ще нікому нічого не “веліло”. Свій розвиток м. Волинь завдячує географічному положенню в центрі торговельних шляхів на схід та з півдня на північ, до Балтики, куди їздили по бурштин. Можливо, що через м. Волинь ішла торгівля бурштином з-над Гориня (Домбровиця), де гарний бурштин знаходять і досі.

Щоб зрозуміти походження слова “Волинь”, треба розглянути, де і хто його вживав. У “Нестора” (Іпатський список) читаємо: “Дуліби же живяху по Бугу, кде нині Волиняне”¹⁵). В іншому місці Іпатський список має цікаву похибку: “Бужане зань сідят по Бугу, послі же Неволиняне”¹⁶) (в інших списках маємо в цьому місці “Волиняне”). “Се бо токмо язык словенск в Русі... послі же Велиняне”¹⁷). По місто: “Ярослав приде к Волиню”¹⁸).

Араб аль-Масуді пише: ...“з цих племен одне в старовину мало владу, його царя звали Маджак (варіанти: Махак, Махаль, Бабак), а саме плем’я звалося Валінана (вар.: Вальяна, Вальмана, ... Валмая, Лабнана)¹⁹). Орієнталіст Гаркаві думає, що ім’я “Валінана” вказує або на Волинян, або на Wanuli чи Winthi. Орієнталіст Шармуа додає ще Wilini між Лабою та Одером. Як бачимо, на арабські тексти у філології спиратися трудно.

Із західноєвропейських анналістів Волинь згадує “Географ Баварський” (X.в.)... “Buzani habent civitates CCCXVIII... veluanzani LXX.”²⁰).

¹⁵) Літопис за Іпатським списком. Вид. Арх. Ком. 1871 р., стор. 7.

¹⁶) Ibid. st. 6.

¹⁷) Пушкинская летопись, ст. 14.

¹⁸) Лаврентіївський список. Рік 1018.

¹⁹) Гаркаві: “Сказанія мусульманских писателей о славянах и русских”, ст. 136 і 163.

²⁰) Бужани мають міст 318 . . . волинці — 70.

Monum. Hist. Pol., Lwów, 1864, t. I., st. 10 X 11

У російській биліні кн. Володимир видає Путятичну заміж . . .
за сине море, за Волинское
ко тому, ко острову, ко Дольському²¹).

Чорне море тут назване "Волинське".

В Карпатах маємо річечку "Воленя", доплив Гнилої (на схід від Завадова). Думаю, що до цього можна долучити назву "Велюнь" (Рівне). В літописі згадується м. "Волинь" ("Велинь") над Бугом (біля с. Городок).

Стільки на українських землях.

Поза Україною назви з тим самим коренем зустрічаються над Балтикою, де маємо острови з кельтськими назвами (в давнину) "Руяна", "Волина". В Чехії, там де колись жив кельтський народ Вольків-Тектозагів, залишилися досі кельтські назви 'Voline', 'Voliňka' 22). В Польщі (етногр.) маємо села: Волинь (Лодзь), 2 села Волиньце (Білосток), Волиньце-Голобуж та Волиньце-Раковец (Люблин), а, крім того, багато дрібних осель, які, правдоподібно, мають вторні, виниклі в нові часи, назви.

Кельтські назви того ж кореня, старі, уже неживані: Velunia²³) (острів, Британія), Velunum (Belunum) — (місто Венетів), Voluniacus (vicaria, Франція), Volonno, Volonium, Volonensis (міста), Volana (річка, доплив По), Volonensis civitas (Іспанія), ім'я бога Velenus-Belenus. Існувало власне кельтське ім'я 'Vellino'. Сюди треба віднести сучасну назву "Вальони" у Бельгії.

Що назва "Волинь" походження кельтського, стверджує факт наявності на Волині (в Галичині та решті України) дуже численних назв місцевостей кельтського походження, кельтські слова в мові, сліди кельтських культурних впливів. Для прикладу, наведу кілька-надцять назв місцевостей.

У сусідстві з м. Велинь знаходиться с. Сагринь (Грубешів), яке має безсумнівне закінчення — **инь**. Назва походить від кельтського слова "sargos", що значить "міцний", "сильний". М. Белз — кельтське "belsa" = зелена трава; с. Русів (Володимир), Русивль (Рівне), Русилів, Русанів (Львів) — від кельтського "rus" чи

²¹) Болотенко: "Стародавня руська Березань". Археологія. Київ, 1947, ст. 39. (Подано текст без перестарілих поправок: "Хвалиское", "Кодольському".

22) Ceskoslovenska vlastivéda. Díl. I, st. 32, 33, 311, 399.

²³) Кельтські назви (без окремих відсилачів), взяті з праці: Alfred Holder — "Alteltischer Sprachschatz", 1909. (За алфавітом).

“ros”. “Ros” по-староірландськи означає “кінь”²⁴). “Rus” - “Rut-heni-Ruteni” — назва кельт. племені. Берестя над Бугом, Берестечко (Дубно) — кельтське “Brestus”; р. Стир — кельтське “Stura”; Олика (Луцьк) — “Olicana” (назва міста); Дубно (у “Нестора”: ’Доубно’, ’Добно’)²⁵) за Свенціцьким кельтське—глибокий. Сербське “дубоки” = глибокий. У Гольдера знаходимо кельтські слова: “Douбно”, “Dobно”; “duba” = темний, чорний. С. Оржев (Рівне) від кельтського “orget”, “orgia” = смертельний удар; с. Бронники (Рівне), Бронне (Луцьк) — “Broniacus”; с. Борбин (Дубно) — “Borbona”; с. Липа (Дубно) — від “lip” = подібний, “Lipra”, “Lipraasa” (назви місцевостей); с. Сураж (Крем’янець), Сурож (суч. Судак на Криму) — кельтське “sur” = смуток, біль; м-ко Почаїв, р. Почайна (“Нестор”) — кельтське “pokio”, “Pociacus” (місто, Франція) с. Пуріоти (Острог) — “Buriates” (плем’я); с. Бранів (Рівне) — “Brannevi” (плем’я); с. Тинне (Рівне), Тинне (Рівне — Немовичі) — “Dunos”, сучасне англ. ‘town’, наше “тин” — огорожа, укріплена оселя, замок, місто; річка Стубла — кельтське “Stublo(n)”; р. Вілія — “Vilia”; м. Балта (Поділля) — кельтське “Balta”; м. Бар (Поділля) — кельтське “Baga”, “Bere”; м. Галич, Галац (“Малий Галич” — Бесарабія) — “Gallieus”. Назви давніх жителів півдня України, оселі яких доходили до моря: Тіверці — кельтське “Tiverius”, “Tiburi”; Уличі — староірландське “uluca” = пташиний крик.

Археолог Болтенко звертає увагу на подібність назв морського берега біля острова Березань²⁶) у гирлі Дніпра — Білобережжя та передмістя м. Володимира, як також на подібність поховань на Березані та у волинських деревлян.

У Талмуді маємо назву подібну до “Волинь”, яка, думають, означає матерію на одяг²⁷). Араб Шегаб-Едлін (XIV в.) пише, що льняна одежа, яку доставляють з землі Русів, дуже ціниться в Делі (Індія)²⁸).

²⁴) Kuno Meyer: “Zur keltischen Wortkunde. Sitzungsbericht der Kön. Preuss. Akad. den Wissenschaft. Jahrgang 1913, Seite 633.

²⁵) Літопис, Іпатський список, 1149 р.

²⁶) Археолог Болтенко (Археологія, Київ 1947) випроваджує назву “Березань” від трацького “Berksana”. На нашу думку, назва кельтська — чи від “Beresis”, чи “berg-samos” (літній горбок), чи теж “bergsana”.

²⁷) Гольдер: Слово “Velaunia”.

²⁸) Тебенцьков: “Древнейшія сношения Руси с Прикаспійскими странами и поема “Искандер Наме”, ст. 72.

Звертає на себе увагу факт, що музичний інструмент “волинка” (англ. “Bagpipe”) є національним інструментом ірландців, найбільш чистих нащадків кельтів у наші дні.

Крім наведених прикладів, ще маємо багато (коло 100) кельтських назв на наших землях, проте не можемо з певністю сьогодні визначити, звідкіля назва “Волинь—Велинь” прийшла до нас. Певне, що вона кельтська. “Vel” означає в кельтській мові “ліпший”, “vellauno” = добре. “Vellauno-dunum” — “замок Велляу-він” чи “Добрий замок”. Від цього кореня, правдоподібно, походить назва с. Веледники (Житомир) — (множина, бо село складала назва Волинь. Більш правдоподібно, здається, думка акад. Шахматова, який в’яже цю назву з назвою кельтського народу Вольків.

Кельти, а передусім вольки, перші навчилися холостити звірат. Араб Ібн-Хордабе пише: “... вивозять з Андалуз до Маграба і Єгипту... крім того слов’янські євнухи... їх привозять з краю Франків, де їх холостять”²⁹). Холощений баран на Харківщині — “валах”. “Валахай” — скопєць³⁰). Д-р Е. Шіmek пише³¹): “Ім’я Вольків у Германців стало загальним означенням Кельтів.. Walah, Walh... Walch. Слов’янське “Vlach”.

Акад. Шахматов, який у 1916 р. ще не припускав можливості оселення кельтів на Волині, пише³²): “Незрозуміла присутність на Волині неслов’янських назв, а між тим вони є: Ібр, Кодра, а також “Стір”³³). Припускає, що слово “Волинь”, німецька форма “Valhuni” і “Velhuni”, дісталось від німців і означало країну волохів, себто кельтів. Акад. Шахматов, не припускаючи присутності кельтів на Волині, добачав тут німецьке посередництво, що цілковито зайве. Згадаймо, що “віл—вол-а” = холощений бик. Подібність назв “Волинь—вол-а” не випадкова і вказує, на нашу думку, на походження обох слів від одного кореня — імені народу вольків, що згоджується з думкою акад. Шахматова.

Уже згадані Volci Tectosages у IV віці перед І. Хр. з’явилися над середнім Дунаєм. Від них лишилися в Чехії назви “Voliné”, “Voliňka”. Однак, народу з іменем Волян, як свідчить дослідник

²⁹) Гаркави, ст. 222.

³⁰) Б. Грінченко: “Словник української мови”.

³¹) За Мюллером: “Die Heimat des Volcae“. Simek, 26, 27.

³²) А. Шахматов: “Введеніє в курс історії русскаго языка”, Петроград, 1916, ст. 37.

³³) Всі три наведені назви знаходимо в Гольдера як кельтські.

кельтів у Чехії д-р Шіmek, там не було. Були Дуліби (Doudleby) та Лучани, імена яких зустрічаємо на Волині, що свідчить про тісний зв'язок Волині з Чехією.

Однак, кельтські впливи йшли на Волинь не лише з Чехії. Острови на Балтійському морі — “Руяна” чи “Ruthaina”, що рівне “Русь”, “Русина”, острів “Воліна” вказують на присутність кельтів над Балтикою. Давня назва слов'ян “Венети” (фінські племена досі називають слов'ян “Венден”) — кельтська. Походить вона від назви народу Венетів³⁴⁾ (Венедів)³⁵⁾, які жили над берегами Атлантичного океану й були відомими мореплавцями. Вони біля берега Балтійського моря проникли на слов'янську територію, і тому фінські племена назвали слов'ян їх іменем.

До жителів балтійських островів відносяться слова араба ібн-Даста: “Русь живе на острові” і аль-Мукадессі: “На нездоровому острові”³⁶⁾. Назва Балтійського моря — кельтська (“біле”). Одне з усть р. Німан має кельтську назву “Русс”. Над озером Ільмень знаходиться “Стара Русса”. Імена перших князів “Русі”: Рюрик, Сінеус і Трувор—кельтські. Rur-rix³⁷⁾, Sinnius, Truvil. Ці дані не лишають сумніву, що над Балтикою було багато кельтів, особливо після погрому Венетів у Галлії Юлієм Цезарем у 46 р. перед ІХ.

Акад. Шахматов звернув увагу на вказівку Таціта, що мова народу Естів (над Балтійським морем) подібна до мови британців, яка Тацітові була добре відома. “Ця вказівка та ще інші причини схилили мене, — пише Шахматов, — кілька років тому визнати Естів за відірвану від кельтської мовної сім'ї східну її галузь”³⁸⁾.

³⁴⁾ G. I. Caesar. c. V. G. II, 8 — 1. “naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt”. T. Livius. Epit. 104. “Caesar Venetos, gentem Oceano iunctum, navali proelie vicit.”

³⁵⁾ Bohumil Sladěk: Záhady venetských nápisů. “Mnima“ 1926. ст. 235. (Тожсамість імен).

³⁶⁾ Гаркави., ст. 270 і 283.

³⁷⁾ У Гольдера (слово “Ruricius”), між іншим, знаходимо: Ammian: “Rurici praesidis” Sidonius: “Ruricio suo salutem”...; Aurelian: “Ruricius deo propitio Lemovicae civitatis episcopus” і т. д. (Слово “Rix”). “Rix” — король. В нашому літописі читаємо: “рикс... рекше король”. (Пашуто: Очерки по истории галицко-волинской Руси. Акад. Наук. СССР. 1950., ст. 109).

³⁸⁾ А. Шахматов: “Введение...”, ст. 39.

Пізніше акад. Шахматов відмовився від цієї думки, бо “бачив слабкість і недостатність доказів”. Однак, можливість згаданої гіпотези в заслуженого вченого доводить, що сліди кельтів над Балтикою дуже значні.

Свідком зносин Волині з берегами Балтійського моря є передусім річка Варяжанка і м-ко Варяж (Грубешів). На Скандинавському півострові знаходимо Варангер-фіорд. Назви ідентичні, що свідчить про зв'язок. Свідком цих зносин, чи, правдоподібно, й мандрівок цілих груп кельтів, може бути частина кельтських назв Волині, а, може, й сама назва “Волинь”.

Відповісти на питання, звідкіля це ім'я прийшло до нас — чи через Балтійське море, чи з Чехії, в теперішній час ми ще не можемо.

Відносно подвійності назв “Велинь—Волинь” можна бути різної думки. Подвійність могла з'явитися на слов'янському ґрунті — перехід коротких “е”, “ерь” (до XI в.) перед “л” в кінці складу в “о” та “ер”. Напр. “вълкъ” з “вълкъ”³⁹). Подібно тому, як маємо назви сіл: Пелча-Повча (Дубно), Велиничі-Вовничі (Дубно). Цей перехід “е” в “о” міг початися ще й за кельтських часів — сказати щось певне трудно, бо про кельтів на наших землях наукові дослідження лише починаються.

³⁹) Ibid., ст. 15.

Примітка: Із-за відсутності в нашій друкарні відповідного шрифту, ми не могли в цій статті та в інших передати іншомовних текстів так, як цього вимагає дана чужа мова.

Вид-во.

